

BATI SAHRA SORUNU VE SİYASİ MÜZAKERELERİN GELECEĞİ

Nigar Neşe KEMİKSİZ*

ÖZET

Batı Sahra Sorunu; sömürgecilik mirasının, Soğuk Savaş dinamiklerinin, jeopolitik çıkarların ve Fas ile Cezayir arasındaki bölgesel nüfuz mücadelesinin iç içe geçtiği bir sorun niteliğindedir. İspanya sömürge yönetiminin ardından Fas ve -kısa süreli olarak- Moritanya tarafından işgal edilen bölge, Sahra halkının önce sömürgeci, sonra işgalci güçlere karşı bağımsızlık mücadelesine sahne olmuştur. Birleşmiş Milletler'in sorunu çözme çabaları, Fas'ın egemenlik iddialarına örtülü olarak destek veren ABD ve Fransa gibi ülkelerin tutumu nedeniyle sonuca ulaşamamış ve tıkanma noktasına gelmiştir. Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkı uluslararası toplum tarafından kabul edilmekte, ancak Fas'ın egemenliği altında bir özerklikten fazlasına izin vermeme yönündeki tutumu, bağımsızlık talep eden Sahralı milliyetçiler tarafından reddedilmektedir. Tarafların tutumlarındaki farklılık, Birleşmiş Milletler'in karşılıklı olarak kabul edilebilir bir siyasi çözüme ulaşılması beklentisinin gerçekçiliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Makalede Batı Sahra Sorunu'nun ortaya çıkış nedenleri ile gelişimi ele alınmakta ve sorunun müzakereler yoluyla çözülmesinin mümkün olup olmadığı sorusunun cevaplanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:*Batı Sahra, Fas, Cezayir, POLISARIO Cephesi, MINURSO*

Jel Kodları: *N40, N45, N47*

THE WESTERN SAHARA CONFLICT and the FUTURE of POLITICAL NEGOTIATIONS

ABSTRACT

Western Sahara Conflict has the characteristics of a problem in which the colonial legacy, Cold War Dynamics, geopolitical interests, and the struggle in the interest of regional influence between Morocco and Algeria are intertwined. The region, which was occupied by Morocco and – briefly – by Mauritania after the Spanish colonial administration, witnessed the struggle of the Sahara people in the interest of

---

* Dr., Anka Enstitüsü, n.kemiksiz@ankaenstitusu.com, 0000-0003-2622-3977

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 10 Mart 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 5 Nisan 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 13 Nisan 2021

Araştırma Makalesi/Research Article

independence against the colonial forces primarily and then the occupying forces. Endeavors of United Nations to solve the problem could not be concluded by the reason of the attitude of countries such as the USA and France, which implicitly supported Morocco's claims to sovereignty, and came to a dead end. The self-determination right of the Western Sahara people is recognized by the international community, but their manner of not allowing more than an autonomy under Morocco's sovereignty is rejected by the Sahara nationalists who demand independence. The difference in the attitudes of the parties raises questions regarding the authenticity of the United Nations expectation of reaching a mutually acceptable political solution. This article aims to answer the question of whether it is possible to solve the problem through negotiations and discuss the reasons for the emergence and development of the Western Sahara conflict.

Keywords: *Western Sahara, Morocco, Algeria, POLISARIO Front, MINURSO*

Jel Codes: *N40, N45, N47*

1.GİRİŞ

1884-1976 arasında İspanya'nın sömürge yönetimi altında kalan Batı Sahra, Kuzeybatı Afrika'da Fas, Moritanya, Cezayir ve Atlas Okyanusu ile çevrili, çoğunlukla çöllük alandan oluşan seyrek nüfusa sahip bir bölgedir. İspanya, 1960'lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler (BM)'in Batı Sahra'da sömürge yönetimine son vermesi ve Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını kullanması için referandum düzenlemesi çağrılarıyla karşı karşıya kalmıştır. İspanya'nın 1974'te referandum kararı almasına karşın, gerek iç politikadaki problemleri gerek Fas'ın tutumu karşısında bu karardan vazgeçerek Batı Sahra'nın idari kontrolünü bölge üzerinde hak iddia eden Fas ve Moritanya'ya bırakması, Batı Sahra Sorunu'nu başlatan ana etken olmuştur. Batı Sahra'nın bağımsızlığı için 1973-75 yılları arasında İspanya'ya karşı silahlı mücadele yürüten Saguia el Hamra ve Rio de Oro Halk Kurtuluş Cephesi (Frente Popular para la Liberacion de Saguia el Hamra y de Rio de Oro) (POLISARIO Cephesi), bu kez Fas ile Moritanya'ya savaş başlatmış, Şubat 1976'da Batı Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti (SahrawiArabDemocraticRepublic) (SADR)'ni ilan etmiştir. Moritanya'nın 1979'da hak iddialarından vazgeçmesinden sonra savaş Fas ile POLISARIO Cephesi arasında devam etmiş, Cezayir'den önemli destek alan POLISARIO, sadece Batı Sahra'da değil, Fas içlerindeki saldırılarıyla da Fas Ordusu'na ağır kayıplar verdirmiştir. Fas'ın Akdeniz girişini kontrol eden stratejik konumu ve Batılı ülkelerle iyi ilişkileri, Fas monarşisinin istikrarının tehlikeye girmesinden endişe duyan ABD ve Fransa'nın Fas'a yoğun askeri yardımlarına neden olmuştur. Fas'ın 1981'den itibaren altı aşamada inşa ettiği güvenlik duvarı (Berm), POLISARIO Cephesi'ni dar bir alana sıkıştırmış ve manevra kabiliyetini zayıflatmıştır. Berm, Batı Sahra'yı ikiye bölmüş, Fas işgali altında yaşayan Batı Sahralılar ile POLISARIO kontrolündeki "kurtarılmış bölgelerde" yaşayan Batı Sahralılar arasındaki ilişkileri koparmıştır. Bununla birlikte POLISARIO Cephesi'nin Cezayir sınırları içinde üslenmesi, Fas'ın Cephe'ye karşı

kesin bir askeri zafer elde etmesini önlemiştir. Askeri durumda meydana gelen bu tıkanma, tarafların BM'nin ateşkes ve barış görüşmeleri başlatma teklifine olumlu yaklaşımlarına neden olmuştur. 1991'de faaliyetlerine başlayan BM Batı Sahra Referandumu Misyonu (United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara) (MINURSO)'nun, Sahralıların kendi kaderini tayin hakkını kullanmalarını teminen referandum düzenlenmesi konusunda başlattığı çalışmalar, referandumda oy kullanacakların belirlenmesinde çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle güçlüklerle sürdürülmüş ve tam bir neticeye varılmadan sonlandırılmıştır. 1997'de ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker'ın BM Genel Sekreteri'nin Batı Sahra Özel Temsilcisi olması barış sürecine hareketlilik getirmiştir. Baker'ın 2003'te "Batı Sahra Halkının Kendi Kaderini Tayin İçin Barış Planı" adıyla hazırladığı plan, Fas egemenliği altında dört yıllık özerklik döneminden sonra bağımsızlık ya da Fas ile birleşme seçeneklerinin oylanacağı bir referandum yapılmasını öngörmüştür. Plan POLISARIO tarafından kabul edilmiş, referandumda bağımsızlık seçeneğinin yer almasına karşı olan Fas tarafından ise reddedilmiştir. Baker Planı'nın BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi Fransa'nın tutumu nedeniyle kararlı bir şekilde desteklenmemesi Baker'ın 2004'te istifasına yol açmıştır. 2007'de Fas'ın BM'ye kendi egemenliği altında özerklik planını sunmasıyla süreç farklı bir yönde ilerlemeye başlamıştır. POLISARIO'nun kabul etmemesine karşın, Fas'ın önerisi ABD ve Fransa tarafından gerçekçi, ciddi ve yaşayabilir bir teklif olarak kabul görmüştür. 2005'ten itibaren taraflar arasında -Cezayir ve Moritanya'nın da katılımıyla- sürdürülen görüşmelerden sonuç alınamamış, 2019'dan bu yana Batı Sahra Özel Temsilciliği'ne atama yapılmayarak, süreç kendi haline terk edilmiştir. Esasen sürecin bu şekilde uzaması, Fas'ın Batı Sahra'daki fiili mevcudiyetini güçlendirmekte, egemenliğinin resmen olmasa da zımnen kabul edilmesi sonucunu yaratmaktadır.

Aralık 2020'de ABD eski Başkanı Donald Trump'ın İsrail ile Fas arasında diplomatik ilişkilerin kurulması karşılığında Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenlik hakkını tanınması, Fas'ın pozisyonunu güçlendiren önemli bir gelişme olmuştur. Batı Sahra'nın "kendini yönetemeyen toprak" olarak tanımlanan statüsünü ve Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını etkilememekle birlikte, BM Güvenlik Konseyi'nin en önemli üyesi olarak ABD'nin kararı, Biden Yönetimi tarafından da onaylandığı takdirde, Batı Sahra ile ilgili müzakerelerde Fas'a ciddi bir avantaj kazandırabilecektir. Makalede Batı Sahra Sorunu'nun ortaya çıkış nedenleri ile gelişimi ele alınmakta ve sorunun müzakereler yoluyla çözülmesinin mümkün olup olmadığı sorusunun cevaplanması amaçlanmaktadır.

2.BATI SAHRA SORUNUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. İspanya'nın Çekilmesi ve Madrid Anlaşması

İspanya, Avrupa güçlerinin Afrika'daki nüfuz alanlarını belirledikleri 1884 Berlin Konferansı'nda Sahra Çölü'nün batısındaki kıyı bölgesinin İspanya'ya ait olduğunu kayda geçirmiştir. Bölgenin iç kısımlarındaki toprakların sınırları ise Fransa ile 1902, 1904 ve 1912'de yapılan anlaşmalarla kesinleştirilmiştir. İspanya, Kuzey Fas'taki himaye rejimlerinin kontrol altına alınmasına

öncelik verdiğinden İspanyol Sahrası olarak adlandırılan bölge ile başlangıçta fazla ilgilenmemiştir. Bölgedeki tek İspanyol askeri tesisi, 1884-85'te Rio de Oro Körfezi'nde inşa edilen bir fabrikadan kaleye dönüştürülmüştür ve başkent Villa Cisneros (Dakhla) sadece kale ile çevresindeki göçebe çadırlarından oluşmaktadır (San Martin, 2010: 26). Moritanya'daki Fransız askerlerine saldıran kabilelerin İspanyol Sahrası'nın iç kısımlarını güvenli bölge olarak kullanmaları nedeniyle Fransa'nın İspanya'dan bölgeyi kontrol altına almasını istemesi üzerine 1934'te imzalanan Fransa-İspanya anlaşmasıyla İspanya, Sahra içlerindeki askeri mevcudiyetini arttırmaya başlamıştır (San Martin, 2010: 32). İspanya'nın İspanyol Sahrası'na yönelik politikasını etkileyen asıl gelişme ise 1940'larda Bu Craa'da zengin fosfat rezervlerinin keşfedilmesi olmuştur. 1952'de başlayan sistematik jeolojik araştırmalar sonunda 1962'de Bu Craa'da 1,7 milyar ton kanıtlanmış rezerv bulunduğu açıklanmıştır (Hodges,1983: 34) Fosfat üretimi için yapılan ve Bu Craa'dan Atlantik kıyısına kadar uzanan 98 km. uzunluğundaki taşıma bandının da dahil olduğu tesisler 1969'da tamamlanmıştır (San Martin, 2010: 51-52). 1974'e kadar yılda 2,5 milyon tona ulaşan ihracat, İspanyol Sahrası'nı dünyanın altıncı büyük fosfat ihracatçısı durumuna getirmiştir (Hodges, 1983: 34). Diğer yandan bölgede petrol de keşfedilmiş, ancak uygun olmayan altyapı ve dünya petrol fiyatlarının düşüklüğü nedeniyle çıkarılmamıştır.

İspanya, İspanyol Sahrası'nı 1958'e kadar sömürgesi, 1958'den sonra ise vilayeti olarak tanımlamıştır. BM Genel Kurulu, İspanyol Sahrası'nı 1960'ta "kendini yönetemeyen toprak" (non-self governingterritory) olarak deklare etmiştir. BM Aralık 1965'te İspanya'yı, İspanyol Sahrası (ve Fas'ın güneyindeki Sidiİfni) topraklarının sömürge yönetiminden çıkarılması ve bu toprakların egemenliğinin müzakere edilmesi için ivedilikle gerekli tedbirleri almaya davet etmiştir (Abi-Mershed ve Farrar, 2013: 15). BM Aralık 1966'da bu kez İspanya'ya İspanyol Sahrası'nda BM gözetimi altında kendi kaderini tayin hakkı için referandum düzenleme çağrısında bulunmuş ve 1966 ile 1973 yılları arasında aynı yönde yedi karar daha almıştır. Ancak İspanya, zengin mineral kaynaklarına ve stratejik bir konuma sahip olan sömürgesini terk etmekte isteksiz davranmıştır. 1973'te, Batı Sahra'nın bağımsızlığı için mücadele yürüten POLISARIO Cephesi tarafından El-Khanga'daki İspanyol askeri tesislerinin hedef alınmasıyla başlayan askeri saldırılar, İspanya'yı BM kararlarını kabule zorlayan etkenlerden biri olmuştur. 1974'te yapılan açıklamayla 1975'in ilk yarısında BM gözetiminde referandum düzenleneceği duyurulmuştur (Abi-Mershed ve Farrar, 2013: 16). İspanya, sömürge yönetimi boyunca Sahralıların çeşitli direniş hareketleri ile karşılaşmış, ancak bunlar organize bir nitelik taşımamıştır. 1969'da Muhammed Sidi İbrahim Bassiri liderliğinde kurulan Kurtuluş Hareketi (Harakat Tahrir) ya da diğer adıyla Müslüman Partisi (el-Hizb el-Muslim), Batı Sahra'nın bağımsızlığını talep eden ilk milliyetçi direniş örgütü olmuş ve şehirli Sahralılar arasında geniş destek kazanmıştır. İspanyol sömürgeciliğine olduğu kadar kabileciliğe de karşı olan Örgüt 1970'te hızlı bir şekilde bastırılmış, lideri de gözaltındayken öldürülmüştür (Hodges, 1983: 49). POLISARIO Cephesi Mayıs 1973'teki kuruluş manifestosunda bağımsızlığı açıkça zikretmemiş, ancak İspanyol sömürgesinden topyekün kurtuluş vurgusu yapmış, 1974'teki İkinci Kongresi'nde ise amacının tam bağımsızlık olduğunu duyurmuştur (Hodges, 1983: 52-

53). POLISARIO Cephesi'ni ideolojik açıdan belli bir kategoride sınıflandırmak güçtür, kendisini Tahrir Hareketi'ne dayanan, bağımsızlık yanlısı, kapsayıcı bir siyasi hareket olarak görmektedir ve 70'li yıllardaki Üçüncü Dünyaçılık söylemlerinden etkilenmiştir (Caner ve Şengül, 2019: 1336).

İspanya'nın referandum düzenleyeceğini açıklaması Fas ile İspanya arasında gerginliğe neden olmuştur. Afrika Birliği Örgütü (ABÖ)'nün sömürgeciliğin tasfiyesinin ardından kıtada barışı koruyabilmek amacıyla sömürge dönemi sınırlarının değişmemesi ilkesini benimsemesine karşın, Fas, topraklarının sömürgeci güçler tarafından parçalandığını ve bir devletin ulusal birliği ile toprak bütünlüğünü yeniden sağlamasının BM'nin en önemli prensiplerinden biri olduğunu belirterek bu ilkeyi kabule yanaşmamıştır. Bu çerçevede, Cezayir, Moritanya, Senegal ve Mali'nin bazı bölgeleri ile Batı Sahra'ya yönelik hak iddialarını ve "Büyük Fas" düşüncesini sürdüren Fas, 1963'te Cezayir ile sınır anlaşmazlığı yüzünden savaşa girmiş, Moritanya'nın 1960'taki bağımsızlığını tanımamış, BM'ye girişini engellemeye çalışmış (Munene, 2010: 186), 1965'te Moritanya ve Sahra İşleri Bakanlığı'nı kurmuştur. 1970'te Moritanya ile Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın, 1972'de de Cezayir ile Fas-Cezayir sınırının tanınmasını öngören anlaşmanın imzalanmasıyla Cezayir ve Moritanya ile ilgili hak iddialarından vazgeçen Fas, Batı Sahra konusunda resmi politikasını sürdürmüş, ancak İspanya'ya karşı ekonomik işbirliğini öne çıkaran pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir (Hodges, 1983: 39-40). Bu arada, Fas'ın ve dil, aile, kabile ve kültürel bağlarına dayanarak Batı Sahra üzerinde hak iddiasında bulunan Moritanya'nın, BM'nin 1966-73 yılları arasında Batı Sahra'da kendi kaderini tayin hakkı için referandum düzenlenmesi yönündeki kararlarını desteklemesi ilginç bir durum olmuştur. (Hodges, 1983: 44). Fas, Sahralıların referandumda "anavatana dönmekten" yana oy kullanacağı inancındadır, ancak referandumdan önce İspanya'nın Batı Sahra'dan çekilmesi ve İspanya sömürgesi döneminde Batı Sahra'dan kaçan komşu ülkelerdeki Sahralı mültecilerin ülkelerine dönmelerine izin verilmesi gerektiği düşüncesindedir (Hodges, 1983: 45). Bu şekilde Fas'taki Fas yanlısı Sahralı mültecilerin çoğunluğu sağlayarak referandumda Fas ile birleşmekten yana oy kullanacağını öngörmektedir. Dolayısıyla Fas'ın başlangıçtan itibaren "Fas'ın egemenliğini doğrulayıcı bir referandumdan" yana olduğunu belirtmek mümkündür.

İspanya ise 1966'da, artan BM baskılarına cevaben BM'ye, Sahra halkının isteğine uygun olarak sömürge yönetimini tasfiyeye hazır olduğunu bildirirken, İspanya'nın bölgenin emperyalist arzulara sahip komşularının müdahalesini hoş görmeyeceği uyarısında bulunmuş, Batı Sahra'nın geleceğinin üçüncü tarafların dış müdahalesi olmaksızın yalnızca Sahralılar ile İspanya arasında belirleneceğini vurgulamıştır. İspanya, Fas'ın Batı Sahra'nın yeni keşfedilen mineral zenginliğini elde etme arzusunda olduğu şeklinde propaganda yapmaktan da kaçınmamıştır (Hodges, 1983: 43). Dolayısıyla İspanya 1974'te referandum düzenleme kararını açıkladığında, Fas ile İspanya arasında gerginlikler öne çıkmaya başlamış durumdadır. İspanya'nın referandumda oy kullanacakların tespiti için yaptığı sayıma komşu ülkelerdeki Sahralı mültecileri dahil etmemesi bu gerginliği daha da arttırmıştır (Abi-Mershed ve Farrar, 2013: 16). Fas, referandum sonucunun bağımsızlık yönünde olacağını öngördüğünden Ağustos 1974'te

referandumda bağımsızlık seçeneğinin yer almasına karşı olduğunu açıklamış, Fas'ın tutumu karşısında İspanya referandumu ertelemiştir (Hodges, 1983: 54). Bu arada Fas ve Moritanya Aralık 1974'te Batı Sahra konusunda birlikte hareket etmek üzere anlaşmış, anlaşmanın Batı Sahra'nın paylaşılmasını da kapsadığı ileri sürülmüştür (Shelley, 2013). POLISARIO Cephesi'nin Fas-Moritanya paktını zayıflatmak ve Batı Sahra'nın bölünmesini önlemek için 1975 yazında Moritanya'ya yaptığı Sahra-Moritanya Federasyonu önerisi, Fas ile anlaşmasına bağlı kalan Moritanya tarafından kabul edilmemiştir (Hodges, 1983: 56). Moritanya, Fas'ın "Büyük Fas" düşüncesi çerçevesinde kendisine yönelik iddialarını canlandırmaktan çekinmiştir.

1975'te art arda meydana gelen iki önemli gelişme, Batı Sahra ile ilgili referandum tartışmalarına yeni bir boyut katmıştır. Bunlardan ilki, Fas ve Moritanya'nın Batı Sahra üzerinde sömürge öncesi dönemdeki egemenlik iddiaları ile ilgili olarak Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'nın, Fas ve Moritanya ile bazı Sahra kabileleri arasında bağlılık ilişkisi olsa da, bunun Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını kullanmasını etkilemeyeceği yolundaki görüşünü açıklamasıdır (I. C. J. Advisory Opinion of 16 October 1975, paras. 84-161). İkincisi ise bölgeye inceleme ziyaretinde bulunan BM heyetinin Batı Sahra'da POLISARIO Cephesi altında bağımsızlığın büyük bir çoğunlukla desteklendiğine ve komşu ülkelerden herhangi biriyle birleşme düşüncesinin kabul görmediğine dair raporunun yayınlanmasıdır (Zunes ve Mundy, 2010: xxviii). Bu gelişmelere karşın Fas Kralı 2. Hasan, UAD görüşünün Batı Sahra'nın Fas'ın parçası olduğunu kanıtladığı iddiasıyla, 350 bin Faslı sivilin Fas'ın "güney vilayetlerini kurtarmak" için bölgeye yürüyeceğini duyurmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin Fas'ın bu tek yanlı kararını eleştiren ve sonlandırılması çağrısı yapan kararına rağmen, 6 Kasım 1975'te "Yeşil Yürüyüş'e" katılan Faslılar 20 bin kadar askerın desteğiyle sınırı geçmiş ve İspanyolları birkaç kilometre güneye çekilmeye zorlamıştır. Gerçekte Fas ve İspanyol yetkililer arasında yapılan görüşmelerde İspanyol askerlerinin sınırda 10 kilometrelik bir askersiz bölge açması ve yürüyüşçülerin birkaç kilometre içeriye girmesine izin verilmesi konusunda uzlaşma sağlanmıştır (E. Jensen, 2005: 28).

Fas ile İspanya arasındaki gerginlik, ABD'yi endişelendirmiş ve anlaşmazlığın çözümü için girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Kral 2. Hasan'ın Yeşil Yürüyüş'ü düzenleyerek halk kitleleri arasında kazandığı destek, kendisini Batı Sahra konusunda pasif davranmakla eleştiren muhalefet partileri ile 1971 ve 72'de yönetimine karşı iki kez darbe girişiminde bulunan Fas Ordusu karşısında güçlendirmiş, 1970'lerden beri devam eden siyasi krizlerden kurtulmasını sağlamıştır. ABD Yönetimi, müttefiki 2. Hasan'ın amacını elde edememesi durumunda kamuoyu önünde zor durumda kalabileceğini ve muhalefetin yeniden güçleneceğini düşünmüştür (Hodges, 1985: 264). Ayrıca Soğuk Savaş'ın Afrika'daki yansımaları kendisini hissettirmekte, Angola'da Sovyet yanlısı Marksist grupların iktidara gelmesinden rahatsızlık duyan ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın "Atlantik Okyanusu'nun doğu yakasında başka bir Angola'ya izin vermeyeceğini" söylediği belirtilmektedir (E. Jensen, 2005: 28).

Diğer yandan Fas ile İspanya'nın karşı karşıya gelmesinin İspanya'da General Franco sonrası istikrarlı bir düzene geçişi tehlikeye atabileceği endişeleri bulunmaktadır. ABD, Fas-İspanya krizinin yaşandığı sırada komada olan General Franco'nun ölümünün iç karışıklıklara yol açmasından ve bu durumun İspanya'daki ABD üslerinin geleceğini olumsuz etkilemesinden kaygı duymaktadır. Dolayısıyla ABD, iki müttefikini barışçı bir çözüme teşvik için diplomatik girişimlerini yoğunlaştırmıştır (Hodges, 1985: 264). İspanya siyasi çevrelerinde ise Batı Sahra ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bazı çevreler Batı Sahra'nın bağımsızlığına imkan verecek BM gözetimindeki referandumdan yana iken Batı Sahra'nın bağımsızlığının Kanarya Adaları'ndaki bağımsızlık yanlılarını cesaretlendirmesinden endişe eden çevreler Fas ile anlaşmanın daha uygun olduğu görüşündedir (Naylor, 1987: 7). İspanya Ordusu Fas'a direnmek için gerekli araçlara sahip olmakla birlikte Celuta ve Melilla'daki 18 bin İspanyolun mevcudiyeti baskı yaratmaktadır (E. Jensen, 2005: 28). Sonuçta siyasi durumun hassasiyeti dikkate alınarak Fas ile savaşa yol açabilecek anlaşmazlığın sonlandırılması yoluna gidilmiştir.

14 Kasım 1975'te İspanya, Fas ve Moritanya arasında imzalanan Madrid Anlaşması Batı Sahra'nın yakın tarihinde kritik bir dönüm noktası olmuştur. İspanya, anlaşmayla Batı Sahra'nın idari kontrolünü bu iki ülkeye devretmiş ve kısa süreli üçlü yönetimin ardından Şubat 1976'da Batı Sahra'dan çekilmiştir. İspanya, anlaşmaya ek –ve sonradan ortaya çıkan- protokoller çerçevesinde Bu Craa'daki fosfat şirketinin (Phosbucraa) % 35 hissesini almış, ayrıca Batı Sahra sularında 20 yıl süreyle balıkçılık hakları elde etmiştir (Smith, 2016). İspanya Batı Sahra'nın egemenliğini değil, idari kontrolünü devretmiş olsa da böyle bir yetkisinin olduğu tartışmalıdır ve Batı Sahra'nın hala “kendini yönetemeyen topraklar” listesinde bulunması dekolonizasyon sürecinin tamamlanmadığını göstermektedir. ABD, Madrid Anlaşması'nı zikreden 10 Aralık 1975 tarihli BM Genel Kurul kararını onaylamış, aynı tarihte Cezayir'in gündeme getirdiği ve Madrid Anlaşması'ndan bahsetmeksizin BM'nin referandum için geleneksel çağrılarını teyit eden karara ise çekimser kalmıştır. ABD'nin bu tutumunun Madrid Anlaşması'nın barışçı çözüm için en iyi temeli oluşturduğu düşüncesinden kaynaklandığı, bununla birlikte Fas ve Moritanya'nın bölge üzerinde egemenlik iddialarının değil, idari kontrollerinin kabul edildiği, Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını kullanıp kullanmaması konusunda hükümde bulunmanın Fas, Moritanya ve Cezayir ile ilişkileri karmaşık hale getireceği, sorunun bölgesel düzeyde çözülmesi gerektiği ve büyük güçler arasında anlaşmazlık kaynağı olması riskinden kaçınılması için tarafsız bir tutum benimsendiği belirtilmiştir (House of Representatives, 1977: 40). ABD'nin, Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını göz ardı ederek, müttefiklerinin istikrarını ve kendi siyasi-askeri çıkarlarını korumak amacıyla benimsediği bu “tarafsız tutum” Batı Sahra Sorunu'nun çözülememesinin başlıca nedenlerinden birini oluşturmuştur.

2.2.Fas-Moritanya ve POLISARIO Cephesi Arasındaki Savaş

Madrid Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Aralık 1975'te Fas askerleri Batı Sahra'nın kuzeyindeki El Aaiun (Layoune)'a, Moritanya askerleri de güneydeki Tichla ve Lagouria'ya girmiştir. On binlerce Sahralının Cezayir'deki mülteci kamplarına kaçmasına neden olan askeri operasyonlar sırasında Fas Ordusu sivillere karşı napalm ve fosfat bombaları kullanmıştır (Halt, 2017; San Martin, 2010: 2). Fas Ordusu yaklaşık 80 bin kişilik bir güçle savaşa başlarken POLISARIO Cephesi'nin sadece birkaç bin kişilik bir güce sahip olması, savaşın kısa süreceği ve Fas'ın galibiyetiyle sonuçlanacağı beklentilerine yol açmıştır (Zunes ve Mundy, 2010: 6). POLISARIO Cephesi de başlangıçta askeri açıdan zayıf olduğunu dikkate alarak, silahlı mücadelesini etkin diplomatik araçlarla birleştirmiştir. Bu çerçevede POLISARIO Cephesi, Şubat 1976'da kurulan SADR'ı uluslararası alanda tanınmış bir devlet haline getirerek SADR aracılığıyla Batı Sahra meselesini uluslararasılaştırmayı amaçlamıştır (King, 2013: 78). SADR, 1976'dan itibaren –bazıları daha sonra diplomatik ilişkilerini kesmiş ya da dondurmuşsa da- 84 devlet tarafından tanınmıştır (Bayram, 2020: 171). POLISARIO Cephesi'nin SADR'ı kurmaktaki diğer bir amacı, Fas ve Moritanya'nın, savaşı meşru tarihi sınırları içinde gerilla güçlerine karşı bir mücadele olarak gösterme çabalarını ve Fas'ın POLISARIO'yu Cezayir'in vekili olarak resmetme girişimlerini önlemek olmuştur.

POLISARIO Cephesi; coğrafyaya hakimiyeti, İspanyol askerlerine karşı silahlı mücadelede kazandığı tecrübe ve Cezayir ile Libya başta olmak üzere dışarıdan aldığı yoğun silah desteği sayesinde savaşın ilk aşamalarında önemli başarılar elde etmiştir. POLISARIO'nun Fas askeri pozisyonları ile arasında geniş mesafe bırakarak vur-kaç eylemleri gerçekleştirmesi ve askerleri sürekli saldırılara maruz bırakması, Fas Ordusu'nun kayıplarını arttırmıştır. POLISARIO Cephesi, Nisan 1977'ye kadar 18 uçak ve saldırı helikopteri ile iki kargo uçağı düşürmüş, Fas Ordusu'ndan 4200, Moritanya Ordusu'ndan 1600 asker ölmüş, toplam 3700 asker de yaralanmıştır (G. Jensen, 2013: 36). Bununla birlikte, iki ordu ile ayrı alanlarda savaşmanın getirdiği operasyonel koordinasyon güçlüğü nedeniyle POLISARIO Cephesi taktik değil, stratejik düzeyde saldırılar gerçekleştirmeye ve zayıf düşmanı Moritanya'ya yönelmeye karar vermiştir. Esasen Moritanya başından itibaren Batı Sahra'da kaybeden taraf durumundadır. Fas ile yapılan paylaşım sonunda Dakhla Limanına ve geniş bir balıkçılık alanına sahip olmuştur, ama büyük nüfuslu merkezler, fosfat madeni ve ihracat tesisleri Fas'a kalmıştır (Shelley, 2013). POLISARIO liderliğinin Moritanya'ya yönelmekteki amacı, Moritanya'yı çatışma dışına çıkarmaya zorlayarak Fas'ı daha hassas bir durumda bırakmaktır. Bu nedenle Moritanya Ordusu'ndan ziyade hükümeti zayıflatmayı ve barıştan başka bir seçeneği olmadığını göstermeyi amaçlamıştır (G. Jensen, 2013: 37). Moritanya'ya gerçekleştirilen saldırılarda, başkent Nouakchott'un yanı sıra, ülkenin başlıca gelir kaynağını oluşturan demir cevheri tesislerinin bulunduğu Zouerate kasabası hedef alınmıştır. Mayıs 1977'deki saldırıda madende çalışan iki Fransız uzmanın öldürülmesi ve altı Fransız işçinin kaçırılması, Ekim 1977'de de Zouerate-Nouadhibou demiryolunda iki Fransız'ın daha rehin alınması, Fransa'nın tepkisine ve Aralık 1977'de doğrudan askeri müdahalesine neden olmuştur. Fransa ve Fas, POLISARIO Cephesi'ni

Cezayir'in paralı askerleri olarak nitelemiş, bu suçlama Cezayir devlet şirketlerinin Fransa'dan alımlarını durdurma kararının alınmasına yol açmıştır (Naylor, 1987: 12). POLISARIO Cephesi'nin Moritanya'ya yönelik saldırıları devam ettikçe Moritanya'nın problemleri de artmış, savaşın maliyeti 1977'de bütçenin % 40'ını, 1978'de de % 60'ını oluşturmuştur (G. Jensen, 2013: 39). Ordu'ya asker temininde karşılaşılan güçlükler, yardım amacıyla ülkeye gelen Fas askerlerinden duyulan rahatsızlıklar, askeri ve siyasi çevrelerdeki görüş ayrılıkları Moritanya'nın sıkıntılı bir süreç yaşamasına neden olmuştur. 1978'deki askeri darbeden sonra ateşkes ilan eden POLISARIO Cephesi'nin 1979'da saldırılarına yeniden başlaması üzerine Moritanya Ağustos 1979'da POLISARIO ile anlaşma yaparak Batı Sahra'dan çekilmiş ve hak iddialarından vazgeçmiştir (Shelley, 2013). Moritanya'nın Batı Sahra'daki sektörünü POLISARIO Cephesi'ne teslim edeceği ileri sürülmüşse de Fas, Ağustos 1979'da Batı Sahra'nın güneyini ilhak etmiştir.

Moritanya'nın savaştan çekilmesi Fas'ı çok daha geniş bir alanı savunmak zorunda bırakmıştır. Üstelik POLISARIO Cephesi artık 20 bin kişiden oluşan, modern silahlarla donatılmış bir konvansiyonel ordu formuna bürünmüştür (G. Jensen, 2013: 41). POLISARIO Cephesi, Ocak 1979'da Fas'ın askeri zayıflığının farkında olarak, ölen Cezayir Devlet Başkanı'nın anısına atıfla "HuariBumedyen Saldırısı" adını verdiği büyük bir operasyon planlamıştır. Operasyon Fas Ordusu ile Batı Sahra ve Fas içindeki ekonomik hedeflere sistematik saldırılar düzenlenmesini, Fas hükümetinin güvenilirliğine zarar vermeyi ve Fas'ın Batı Sahra'da kalma istek ve kapasitesini azaltmayı amaçlamıştır (G. Jensen, 2013: 42). 1 Ocak 1979'da, Bu Craa'daki fosfat tesislerini ve El Aaiun'un kuzeyini hedef alarak başlayan saldırılar, ay sonunda bir hava üssü ile askeri garnizonun bulunduğu Tan-Tan'ın dört saat süreyle işgal edilmesi, askeri tesislerin, yakıt depolarının ve elektrik santrallerinin tahrip edilmesiyle sürmüştür. Bu saldırının Fas'ta ciddi yansımaları olmuş, Kral 2. Hasan durumun iyiye gitmediğini kabul etmek zorunda kalmış ve yeni bir ulusal güvenlik konseyi kurduğunu duyurmuştur (G. Jensen, 2013: 43). Ancak iki haftadan daha kısa bir sürede POLISARIO Cephesi, Batı Sahra'nın kuzeyindeki büyük merkezlere şiddetli saldırılar başlatmış, Tifriti'yi işgal etmiş, Tan-Tan, Tarfaya ve El Aaiun arasındaki iletişim hatlarına zarar vermiştir. 24 Ağustos 1979'da ise Leboirat yakınlarındaki Üçüncü Zırhlı Tümen Komutanlığı'na yaptığı saldırıda 1000'den fazla zayıya yol açarak büyük bir zafer elde etmiştir (G. Jensen, 2013: 43). Ekim 1979'da Samara'daki askeri garnizona ve Mahbes'teki askeri tesislere yönelik saldırılardan sonra POLISARIO liderliği Draa nehrinin kuzeyindeki ve Tarfaya'nın doğusundaki Fas topraklarına operasyonlar dahil, saldırılarını daha da yoğunlaştırmaya karar vermiştir. POLISARIO Cephesi'ni Cezayir'deki üslerine kadar izlemeksizin yenemeyeceğini, Cezayir sınırlarına girmenin ise bu ülke ile savaş anlamına geleceğini değerlendiren Fas Ordusu, güçlerini Bu Craa, Samara ve El Aaiun üçgeni içinde yoğunlaştırarak strateji değişikliğine gitmiş, ancak beklediği sonucu elde edememiştir (G. Jensen, 2013: 44).

Fas Ordusu'nun savaşta güç duruma düşmesi ABD ve Fransa'nın Fas'a yönelik askeri yardımlarını arttırmasına neden olmuştur. 1973-77 yılları arasında 75 milyon dolar olan ABD askeri

yardım ve silah satışları sonraki beş yılda 470 milyon dolara çıkmış, Fransa'nın 1973-77 yılları arasında 210 milyon dolar tutarında olan yardım ve silah satışları da 1978-82 yılları arasında 1,1 milyar dolara yükselmiştir (Shelley, 2013). Ayrıca eğitim ve istihbarat desteği de sağlanmıştır. Ancak taktik zayıflıklar ve lojistik sorunlar devam etmiş ve inisiyatif POLISARIO Cephesi'nde kalmıştır.

Savaşın seyrini değiştiren gelişme, 1981'den itibaren Batı Sahra'da kuzey-güney eksenini boyunca bir savunma duvarının inşasına başlanması olmuştur. Berm adıyla da bilinen duvar, 1981-87 yılları arasında altı aşamada inşa edilmiştir. 2700 kilometre uzunluğundaki duvar mayınlı alanlar, dikenli teller, gelişmiş elektronik araçlar ve 100 bin civarında askerle korunmaktadır. Fas'ın güneyinden başlayıp, Batı Sahra'nın doğusunda dar bir şerit bırakarak Moritanya'nın Atlantik sınırına kadar devam eden duvar, dünyadaki en büyük fonksiyonel askeri bariyer olarak tanımlanmaktadır (Zunes ve Mundy, 2010: 21). Fas Duvarı, POLISARIO militanlarını işgal altındaki toprakların dışında tutmayı başarmış, Fas'a Batı Sahra'nın % 80'ini kontrol etme ve önemli bölgelerde sivil idare oluşturma imkanı vermiştir. Ayrıca duvar sayesinde Fas Ordusu'nun kayıpları azalmış, askerlerin moral gücü artmış ve binlerce Faslı Batı Sahra topraklarına akın etmiştir. Duvarın doğu kısmında küçük bir alanı kontrol etmekte olan POLISARIO Cephesi, duvarın inşası sırasında ve sonrasında eylemlerini sürdürmeye çalışmışsa da hareket kabiliyetini büyük ölçüde kaybetmiştir. POLISARIO Cephesi'nin Fas işgalindeki topraklarda yaşayan Sahralılarla bağlantıları azalmış, Atlantik kıyasına erişimi engellenmiş, Moritanya topraklarından operasyon düzenleme imkanı sınırlanmıştır. Bu çerçevede tamamıyla savunmacı bir strateji benimseyerek POLISARIO Cephesi ile karşı karşıya gelmeyen Fas, avantajlı bir pozisyon elde etmiş ve Batı Sahra'da tutunmayı başarmıştır (G.Jensen, 2013: 48; Zunes ve Mundy, 2010: 21). Fas'ın Cezayir ile savaşı göze almadan POLISARIO Cephesi'ni yok edemeyeceğinin, POLISARIO Cephesi'nin de şehir savaşı ya da terörizme başvurma gibi yeni bir strateji benimsemeksizin Fas güçlerine karşı etkili olamayacağına anlaşılması, 1980'lerin sonunda askeri açıdan bir çıkmaza girilmesine yol açmıştır. Askeri çözümün mümkün olmadığının görülmesi, tarafları Eylül 1991'den itibaren BM'nin ilan ettiği ateşkese uymaya ve amaçlarını bu kez de barışçı yoldan elde etme arayışına yöneltmiştir.

3.SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK GİRİŞİMLER

3.1. MINURSO'nun Kurulması ve Barış Planları

BM, Batı Sahra Sorunu'nun çözümüne yönelik girişimlerine 80'li yılların ortalarından itibaren ABÖ'nün de işbirliğiyle ağırlık vermeye başlamıştır. 1988'de BM ve ABÖ'nün çözüm önerileri taraflara sunulmuş, 1990'da BM Genel Sekreteri'nin Batı Sahra'da ateşkesin sağlanması ve referandum düzenlenmesine ilişkin raporu Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır (Zartman, 2013: 65) Bu çerçevede Batı Sahralıların kendi kaderini tayin hakkı için bağımsızlık veya Fas ile birleşme arasında tercih yapacakları bir referandum düzenlenmesini ve referandumu gerçekleştirmek üzere MINURSO'nun kurulmasını öngören Çözüm Planı hazırlanmıştır. Plan; ateşkesin denetlenmesi, savaş

mahkumlarının değişimi, genel af ilanı, mültecilerin ve Batı Sahra dışında olup dönmek isteyenlerin BM tarafından oy hakları tesis edildikten sonra topraklara dönmeleri ile ilgili düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, BM Genel Sekreteri'nin Batı Sahra konusunda yetkili bir özel temsilci ataması hususlarını da içermektedir (Theofilopoulou, 2006: 3). Nisan 1991'de BM Güvenlik Konseyi'nin 690 sayılı kararıyla kurulan MINURSO, ana sorumlulukları olan ateşkesin izlenmesi ve referandumun gerçekleştirilmesi için sivil ve asker görevlilerden oluşan geniş bir ekiple işe başlamıştır. Referandumda oy kullanacak Sahralıların tespiti MINURSO'nun en zorlu görevlerinden biri olmuştur. POLISARIO Cephesi referandumda oy kullanacak Sahralıların tespitinde 1974'te İspanyolların yaptığı sayımın esas alınmasını isterken, Fas İspanya sömürgesi döneminde İspanyol Sahrası'ndan Fas'a kaçan ve 1974 sayımında bölgede bulunmayan Sahralıların da referanduma katılmaları gerektiğini savunmuştur. 1993'te BM Genel Sekreteri'nin uzlaşma önerisi çerçevesinde referanduma katılabilecek kişilerin tespiti için bazı kıstaslar belirlenmiş ve iki taraftan aşiret şeyhlerinin sözlü şahitliklerine dayanan doğrulama mekanizmasının geçerliliği kabul edilmiştir. MINURSO'ya bağlı Sayım Hazırlık Bürosu işlemlere 1994'te başlamış, Batı Sahra, Moritanya, Fas ve Cezayir'deki mülteci kamplarında 19 merkez açmak suretiyle çalışmalarını yürütmüştür (Besenyö, 2009: 161) Bununla birlikte gerek belirlenen kıstaslar gerek doğrulama mekanizmasından kaynaklanan sıkıntılar, tarafların sürekli itirazlarına ve sürecin 1995'te durmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, Mayıs 1996'da BM Genel Sekreteri Güvenlik Konseyi'ne, kimlik belirleme sürecinin askıya alınmasını ve MINURSO'nun askeri mevcudiyetinin azaltılmasını önermiştir (Theofilopoulou, 2006: 5). MINURSO'nun lağvedilmesi endişesi tarafların bir araya gelmeyi kabul etmelerine yol açmış, ancak POLISARIO üst düzey yetkilileri ile Fas Veliyaht Prensi arasında yapılan görüşmeler, POLISARIO'nun bağımsızlık konusunu gündeme getirmesi nedeniyle sürdürülememiştir (E. Jensen, 2005: 16).

Mart 1997'de ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker'ın BM Genel Sekreteri'nin Batı Sahra Özel Temsilcisi olarak atanması sürece hareketlilik getirmiştir. Baker'ın görevi, öncelikle Çözüm Planı'nın olduğu gibi ya da kabul edilen değişikliklerle uygulanıp uygulanmayacağını ve uygulanmayacaksa üçüncü bir yol olup olmadığını anlamaktır. Esasen Baker'ın zamanla tarafları müzakere edilmiş bir çözüme doğru yönlendirmesi beklenmektedir (E. Jensen, 2005: 16). Bununla birlikte, Baker'ın taraflarla gerçekleştirdiği görüşmeler sonunda kimlik belirleme sürecinin yeniden başlamasını ve Çözüm Planı'nın uygulanmasını öngören Houston anlaşmaları kabul edilmiştir. Kimlik belirleme sürecinin yeniden başlamasından sonra Fas'ın tartışmalı aşiret gruplarından başvuruların kabul edilmesi konusundaki ısrarları süreci sıkıntıya sokmuştur. Şubat 2000'de Güvenlik Konseyi'ne sunulan raporda kimlik belirleme süreci sonunda 198,469 başvurudan 86,386'sının BM kıstaslarını karşıladığı, temyiz başvuruları ve referandum öncesi çözülmesi gereken diğer konular nedeniyle referandumun zamanında yapılamayacağı, yapılsa bile taraflardan biri kabul etmediği takdirde referandum sonuçlarının uygulanmasını zorlayacak bir mekanizmanın olmadığı belirtilmiştir. Bu değerlendirme çerçevesinde BM Genel Sekreteri, soruna sürdürülebilir ve müzakere edilmiş bir çözüm

bulunması için Baker'dan taraflarla görüşmelerde bulunmasını istemiştir (Theofilopoulou, 2006: 8). Bununla birlikte, referandum öngören Çözüm Planı'ndan müzakere edilmiş siyasi bir çözüme doğru uzaklaşılması, referandumu kazanacağından emin olan POLISARIO Cephesi ve Güvenlik Konseyi'ndeki destekçileri tarafından olumsuz karşılanmıştır. Ayrıca kimlik belirleme süreci sonunda referandumu kazanacak bir çoğunluk sağlama beklentisi içinde olan Fas, BM'yi reddedilen tüm başvuruların incelenmesi konusunda uyarmıştır. Baker bu gelişmelerin ardından bölgeye yaptığı ziyaretlerde tarafların Çözüm Planı ile ilgili farklılıklarına işaret ederek Plan'ın uygulanması için somut önerilerde bulunmalarını istemiş, tarafların olumsuz tutumu karşısında Nisan 2001'de "Batı Sahra'nın Statüsüne İlişkin Çerçeve Anlaşması" taslağını hazırlamıştır. Çerçeve Anlaşması Batı Sahra'da beş yıllık bir özerk yönetimin kurulmasını ve beş yıl sonra referandum yapılmasını öngörüyor, referandumda hangi seçeneklerin oylanacağına dair bir husus içermiyordu. BM Güvenlik Konseyi'nin tarafları Çerçeve Anlaşması taslağını ve karşılıklı kabul edilebilir bir anlaşmaya ulaşmak için diğer siyasi çözüm önerilerini de tartışmaya davet eden kararını POLISARIO Cephesi ve Cezayir reddetmiş, Fas ise kabul etmiştir (Theofilopoulou, 2006: 10). Bu arada Cezayir Devlet Başkanı Abdülaziz Bouteflika, 2001 sonbaharında Houston'a yaptığı ziyarette Baker'a Cezayir ve POLISARIO Cephesi'nin Batı Sahra'nın bölünmesini tartışmaya hazırlandığını belirtmiştir. Bu gelişmelerin ardından Baker, karşılıklı olarak kabul edilebilir bir siyasi çözüme uzlaşmayla ulaşamadığına dikkat çekerek, BM Güvenlik Konseyi'ne anlaşmazlığı çözmek için; Çözüm Planı'nın uygulanması, Çerçeve Anlaşması taslağının revize edilmesi, Batı Sahra'nın bölünmesi olasılığının araştırılması ve sorunu çözemeyeceği kabul edilerek MINURSO'nun lağvedilmesi önerilerini sunmuştur. Temmuz 2002'de Güvenlik Konseyi 1429 sayılı kararla Baker'ı siyasi çözüm bulma çabalarını sürdürmeye davet etmiş ve kendi kaderini tayin hakkını sağlayacak herhangi bir yaklaşımı dikkate almaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Baker bunun üzerine "Batı Sahra Halkının Kendi Kaderini Tayin İçin Barış Planı"nı (Baker II Planı) hazırlamıştır. Batı Sahra Otoritesi adıyla tesis edilecek dört yıllık geçici özerk yönetimin ardından nihai statü için referandum yapılmasını öngören Barış Planı, 30 Aralık 1999'dan itibaren Batı Sahra topraklarında daimi ikametini kanıtlayanlara oy kullanma hakkı veriyor, Çerçeve Anlaşması'ndan farklı olarak referandumda oylanacak seçenekleri içeriyordu. POLISARIO Cephesi'nin muhtemelen Cezayir'in baskısıyla Temmuz 2003'te Barış Planı'nı kabul etmesi, Plan'a soğuk yaklaşan Fas'ta şok etkisi yaratmıştır. Fas, referandumda bağımsızlık seçeneğinin yer almasından rahatsızlık duymuş ve Baker'den Çerçeve Anlaşması'nda olduğu gibi referanduma ilişkin seçeneklere yer vermemesini istemiştir. BM Güvenlik Konseyi, ABD'nin hazırlanmasına aktif bir şekilde katıldığı 1495 sayılı kararıyla Baker Planı'nı oybirliğiyle desteklemiş ve taraflara birbirleri ve BM ile Plan'ın kabulü ve uygulanması için çalışmalarını çağırısında bulunmuştur (Theofilopoulou, 2006: 12). Kararın kabul edilmesinin ardından Fas, Aralık 2003'te karşı teklif olarak Baker'a "Özerklik Statüsü" taslağını sunmuştur. Baker, bağımsızlık seçeneğine ve kendi kaderini tayin hakkına yer vermeyen taslakta diğer tarafla tartışmaya imkan sağlaması için değişiklik yapılmasını istemiş, ancak Fas "tarafların Fas

egemenliği çerçevesi içinde özerkliğe dayanan müzakere edilmiş bir çözümü kabul etmeleri gerektiği” şeklinde cevap vermiştir (Theofilopoulou, 2006: 13). Geline bu aşamada BM Genel Sekreteri ve Baker için iki seçenek söz konusuydu: MINURSO’yu lağvetmek ya da tarafların Barış Planı’nı kabul etmesini sağlamaya çalışmak. BM Güvenlik Konseyi Nisan 2004’te kabul ettiği 1541 sayılı kararda Barış Planı’na desteğini teyit etmekle birlikte, karşılıklı kabul edilebilir siyasi çözüme güçlü bir destek vererek 1495 sayılı kararıyla çelişen bir yaklaşım benimsemiştir. BM Güvenlik Konseyi’nin kararının ardından Baker istifasını istemiş, POLISARIO Cephesi’nin üzüntüyle karşıladığı karar Fas tarafından “Fas diplomasisinin zaferi” olarak nitelendirilmiştir (Theofilopoulou, 2006: 13).

3.2.2004 Sonrasındaki Girişimler

Özerklik önerisi 2005’te Yeşil Yürüyüş’ün 30’uncu yıldönümünde Fas Kralı 6. Muhammed tarafından kamuoyuna duyurulmuş, Mart 2006’da Kraliyet Sahra İşleri Danışma Konseyi (CORCAS) özerklikle ilgili teklifleri hazırlamıştır. Nisan 2007’de ABD, Fransa, İngiltere ve İspanya’nın baskıları karşısında Fas, “Sahra İçin Özerklik Statüsünün Müzakere Edilmesi İnisyatifi”ni açıklamıştır. Özerklik önerisi, tarafların bağımsızlık ile birleşme arasındaki uç pozisyonlarından farklı bir alternatif ve bir uzlaşma girişimi olarak görülmüştür (Zartman, 2013: 67). Bununla birlikte, “Fas egemenliği çerçevesi içindeki özerkliğin” Fas ile birleşme seçeneğinden fazla bir farklılığı bulunmamaktadır. Sonuç olarak BM Güvenlik Konseyi 50 yıllık referandum kampanyasından vazgeçmiş ve taraflara siyasi çözüm için önkoşulsuz doğrudan görüşmelere angaje olmaları çağrısında bulunmuştur (Zartman, 2013: 66). Avaro de Soto’nun kısa süreli görev döneminin ardından Batı Sahra Özel Temsilciliği’ne getirilen Peter vanWalsum’unManhasset’te taraflarla gerçekleştirdiği görüşmelerde POLISARIO Cephesi özerklik önerisini reddetmiş, bu tutumunu Christopher Ross’un Özel Temsilciliği döneminde de sürdürmüştür. Ross, güven inşa edici tedbirleri tartışmayı amaçlayan yeni bir yol denemiş, ayrıca referandum seçeneğinin devamından yana bir tutum sergilemiştir. Ross, MINURSO’nun görev alanına insan hakları ile ilgili sorumlulukların da eklenmesini önermiş, ancak bu öneri Fransa tarafından reddedilmiştir (Zoubir, 2010: 91-92). Ross’un Özel Temsilcilik görevinin sürdüğü ve Barack Obama’nın ABD Başkanlığına geldiği 2009-2016 dönemi, BM’de ABD ile Fas’ın insan hakları konusunda en fazla karşı karşıya kaldığı dönem olmuştur. Obama’nın başkanlığa gelmesiyle birlikte ABD’nin Batı Sahra konusundaki tutumunun değişebileceği, hatta bağımsızlık seçeneğinin desteklenebileceği yönünde beklentiler söz konusu olmuş, ancak Dışişleri Bakanı Hilary Clinton Kasım 2009’da ABD’nin özerklik planı ile ilgili politikasının değişmediğini açıklamıştır (Zoubir, 2010: 97). Obama Yönetimi’nin, Batı Sahra’nın Fas’ın bir parçası olduğu varsayımına dayanan özerklik planını gerçekçi, ciddi ve güvenilir bularak desteklemesi, uluslararası toplumun ilk kez bir ülkenin askeri güçle toprak genişletmesini kabul etmesi anlamına geleceği ve tehlikeli bir örnek oluşturacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Zunes, 2013).

2017’de Almanya eski Cumhurbaşkanı Horst Köhler’in Batı Sahra Özel Temsilciliği’ne, Nisan 2018’de de John Bolton’un da ABD Başkanı Donald Trump’ın Ulusal Güvenlik Danışmanlığına

gelmesi görüşmelerin yeniden başlatılmasında etkili olmuştur. Bolton'un, Batı Sahra Özel Temsilciliği döneminde Baker'ın ekibinde yer alması nedeniyle Batı Sahra konusuyla yakından ilgilendiği ve sorunun gerekirse Fas'a baskı yapılarak kısa sürede çözülmesinden yana bir tutum sergilediği belirtilmiştir. Bolton, MINURSO'nun görev süresinin bir yıllığına değil, altı ay için uzatılmasını sağlayarak taraflara, özellikle de Fas'a baskı yapmayı amaçlamıştır. Bolton, Fas'ı oyalama taktiklerine başvurarak görüşmelerin sonuca ulaşmasını engellemekle ve Batı Sahra üzerindeki fiili kontrolünün yasallaşmasını beklemekle eleştirmiş, referandumun gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Referandumu kabul etmeyen Fas'ın ateşkesi ya da sahte bir barış sürecini de hak etmediğini belirten Bolton, MINURSO'nun lağvedilip eski duruma, yani düşmanlığa dönülmesinin açık bir seçenek olduğunu dile getirmekten de çekinmemiştir (Niarchos, 2018). Ayrıca Bolton Fas'ın, Batı Sahra ile ilgili referandumun kaybedilmesinin monarşinin istikrarını etkileyebileceği görüşünü de eleştirmiş, Fas'ın Batı Sahra'yı işgalinin gerçekte Batı Sahra'nın mineral kaynaklarını kontrolü amaçladığını, ama kendi propagandasına kendisinin de inandığını belirtmiştir (ForeignPolicy, 2020). Bolton'un Ulusal Güvenlik Danışmanlığı görevinin Eylül 2019'da sona ermesi ve Fas'ın, Hizbullah'ın POLISARIO Cephesi'ne eğitim ve silah verdiği iddiasıyla gündeme gelen Fas-İran krizi, Batı Sahra konusunu ikinci plana atmıştır. Köhler'in de Aralık 2018 ve Mart 2019'daki görüşmelerden sonra istifa etmesi, BM sürecini yeniden durgunluğa sürüklemiştir. Köhler'den sonra Özel Temsilciliğe bir atama yapılmamıştır. MINURSO'nun görev süresi 2548 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla 31 Ekim 2021'e kadar bir yıl daha uzatılmıştır. Kararda taraflara, Batı Sahra halkına kendi kaderini tayin hakkı sağlayacak adil, sürdürülebilir ve karşılıklı kabul edilebilir, uzlaşmaya dayalı siyasi çözüm için önkoşulsuz olarak müzakerelere devam etme çağrısı yinelenmiştir (S/RES/2548/2020).

Diğer yandan, ABD eski başkanı Donald Trump'ın, Fas'ın İsrail ile diplomatik ilişki kurma kararına karşılık, Aralık 2020'de Batı Sahra üzerindeki Fas egemenliğini tanınması, Fas dış politikası açısından önemli bir başarı olmuştur. Batı Sahra'nın hukuki statüsünde değişiklik yapmasa da Trump'ın kararının, Biden yönetimi de onayladığı takdirde, BM Güvenlik Konseyi'nin Batı Sahra ile ilgili tutumunu etkilemesi muhtemeldir. Fas, İsrail ve bazı Arap ülkeleri dışındaki ülkelerin geniş eleştirilerine neden olan karar, ABD içinde de tartışmalar yaratmış, Baker ve Bolton Biden Yönetimi'nden kararın geri alınmasını istemiştir.

Trump Yönetimi'nin kararından kısa süre önce Kasım 2020'de Moritanya sınırındaki Guerguerat'ta Fas askerleri ile POLISARIO Cephesi arasında yaşanan gerilim ve POLISARIO Cephesi'nin 1991 tarihli ateşkes kararından çekildiğini açıklaması, sorunun yeniden askeri alana taşınacağı endişelerine yol açmıştır. Müzakerelerin yıllardır herhangi bir sonuca ulaşmamasına rağmen sürdürülmesinden dolayı POLISARIO Cephesi'ni eleştiren Sahralı gençler arasında silahlı mücadelenin yeniden başlatılması yönünde bir eğilim olduğu dile getirilmektedir. Mülteci kamplarındaki yaşam koşullarının, Magreb bölgesinde etkinliği artan İslamcı örgütlerin Sahralı gençler arasından eleman temin etmeye yönelik faaliyetlerinin ve siyasi sürece duyulan güvensizliğin radikalizmi güçlendirme

olasılığı, geleceğe yönelik endişe kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Diğer taraftan Arap Baharı'nın da bir yansıması olarak 2010'da Layoune yakınlarındaki AgdimIzık'te meydana gelen şiddet olayları, sadece mülteci kamplarında değil, Fas işgali altındaki Batı Sahra topraklarında da durumun olumlu olmadığını işaret etmektedir. Şiddet olaylarının yerli Batı Sahralılar ile Fas'tan gelen topluluklar arasında derin bir düşmanlığın geliştiğini gösterdiği, Fas Yönetimi'nin Sahra politikasının yurttaşların eşit haklara sahip olmasına yönelik bir sistem geliştirmekte başarısız olduğu ifade edilmektedir (Boukhar, 2012: 14-15) Fas Yönetimi'nin muhalif Batı Sahralılara yönelik insan hakları ihlalleri de uluslararası alanda eleştiri konusu olmaya devam etmektedir.

4.SONUÇ

Batı Sahra Sorunu; sömürgecilik mirasının, Soğuk Savaş dinamiklerinin, jeopolitik çıkarların ve Fas ile Cezayir arasındaki bölgesel nüfuz mücadelesinin iç içe geçtiği bir sorun niteliğindedir. İspanya sömürge yönetiminin ardından Fas ve -kısa süreli olarak- Moritanya tarafından işgal edilen bölge, Sahra halkının önce sömürgeci, sonra işgalci güçlere karşı bağımsızlık mücadelesine sahne olmuştur. "Büyük Fas" düşüncesi çerçevesinde Batı Sahra'yı ülkesinin bir parçası olarak gören Fas'ın 1975'te Yeşil Yürüyüş'le İspanyol Sahrası'na girerek bir oldu-bitti yaratması ve iç sorunlarıyla meşgul olan İspanya'nın Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkına imkan verecek referandumdan vazgeçerek bölgeyi Fas ve Moritanya'ya bırakması sorunun başlangıcını oluşturmuştur. ABD, müttefiklerinin istikrarını ve kendi siyasi-askeri çıkarlarını dikkate alarak Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını görmezden gelmiş ve Madrid Anlaşması'nın gerçekleştirilmesinde ana rolü oynamıştır. Fas'ın jeostratejik önemi, Batılı ülkelerle yakın ilişkileri ve ılımlı bir Arap ülkesi olarak görülmesi, ABD'nin Soğuk Savaş koşullarında Sahra'nın Batı karşıtı bir hareketin eline geçmesini önlemesine yol açmıştır. ABD, POLISARIO Cephesi ile askeri ve diplomatik alandaki mücadelesi sırasında da Fas'a desteğini sürdürmüş, 1975'ten 1991'e kadar devam eden savaşta Fas'a Fransa ile birlikte silah, eğitim, istihbarat yardımı sağlamıştır. ABD'nin 1991'den sonra BM'nin barış girişimleri çerçevesinde Fas'a sağladığı destek en az savaş sırasındaki yardımları kadar önem arz etmiştir.

Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını referandum yoluyla kullanmasını öngören BM Çözüm Planı, Fas tarafından Batı Sahra'nın Fas ile birleşmesini, POLISARIO Cephesi tarafından ise bölgenin bağımsızlığını sağlayacağı düşüncesiyle desteklenmiştir. Başka bir deyişle Fas ve POLISARIO Cephesi, askeri yoldan elde edemedikleri sonucu Çözüm Planı kanalıyla elde etme arayışında olmuştur. Bu nedenle, birleşme veya bağımsızlık seçeneklerinin oylanacağı referandumda oy kullanacak kişilerin tespiti meselesi, başından itibaren Çözüm Planı'nın önündeki en önemli güçlüğü oluşturmuş ve referandumun sürekli olarak ertelenmesine yol açmıştır. Çözüm Planı'nın iki uç seçenek arasında tercih yapılmasını öngörmesine karşılık Baker II Planı, aşamalı ve yumuşak bir geçiş sürecini amaçlamıştır. Plan, dört yıllık özerklik döneminin taraflar arasında güven ve işbirliği yaratabileceği ve uzlaşmaya dayalı bir siyasi çözümü kolaylaştırabileceği anlayışını yansıtmıştır. Plan referandumuna

katılacak kişilerin belirlenmesinde Fas'ın gündeme getirdiği talepleri büyük ölçüde karşılmasına rağmen, bağımsızlık seçeneğine yer vermesi nedeniyle Fas'ın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu yaklaşım, Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğinin kabulü dışında bir seçeneğe açık olmadığını göstermiştir.

BM Çözüm Planı'nın esasını teşkil eden Batı Sahra referandumunun kendi egemenliğini teyit edecek bir "doğrulama referandumuna" dönüşmesine yönelik girişimlerinde ya da Özel Temsilci Baker tarafından hazırlanan Barış Planı'na itiraz ettiğinde Fas'ın herhangi bir baskıyla karşılaşmaması ABD'nin ve Fransa'nın tutumları sayesinde mümkün olmuştur. Fas'ın 2007'de sunduğu Batı Sahra'ya kendi egemenliği altında özerklik sağlama planının temelinde Fas ile birleşme anlamına gelmesine karşın ABD ve Fransa'nın destekleri, üstelik planı gerçekçi ve ciddi bularak, devam etmiştir. Referandum tamamıyla gündemden kalkmış, karşılıklı kabul edilebilir bir siyasi çözüme ulaşılması amaçlanır olmuştur. Ancak POLISARIO Cephesi'nin bağımsızlık, Fas'ın ise egemenliği altında özerklik düşüncesinden vazgeçmediği dikkate alındığında müzakereler yoluyla nasıl bir çözüme ulaşılabileceği anlaşılabilir. Muhtemelen daha zayıf olduğu değerlendirilen tarafın taviz vermesi umulmaktadır. Varlık nedeni Batı Sahra'nın bağımsızlığını sağlamak olan POLISARIO Cephesi'nin tutum değiştirmesini beklemek ise gerçekçi görünmemektedir. Bununla birlikte POLISARIO Cephesi, müzakereleri terk eden taraf durumuna düşmeyi istememektedir. POLISARIO Cephesi 80'li yıllarda askeri ve diplomatik alanda kazandığı başarıları sürdürmemiş, SADR mevcudiyetini devam ettirse de yarı-devlet statüsünden öteye geçememiştir. Cezayir'in desteklememesi halinde POLISARIO Cephesi'nin askeri seçeneğe başvurması da zayıf bir ihtimaldir. Cezayir'in ise Batı Sahra Sorunu'nun çözülmesi yerine Fas için daimi bir mesele olarak kalmasını tercih ettiği anlaşılmaktadır. Cezayir, bu şekilde Fas'ın güçlenmesini ve kendisi ile bölgesel nüfuz mücadelesine girmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Zamanın lehine işlediğini düşünen Fas bakımından müzakere sürecinin uzaması, fiili egemenliğinin pekişmesine ve "realiteye" dönüşmesine yardım eden bir faktör durumundadır. Fas ile Cezayir arasında tercih yapmak zorunda kalmak istemeyen ABD, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin de çözümü değil, ama müzakereleri destekleyerek mevcut durumun devamından yana bir tutum içinde oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, soruna doğrudan ya da dolaylı olarak müdahil olan tarafların tutumu dikkate alındığında Batı Sahra Sorunu'nun müzakereler yoluyla çözümünü beklemenin gerçekçi olmadığı sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abi-Mershed, O. ve Farrar, A. (2013) "A History of the Conflict in Western Sahara", Boukhars, A. ve Roussellier, J. (eds.) Perspectives on Western Sahara: Myths, Nationalisms, and Geopolitics, Maryland: Rowman&Littlefield, 3-27.

Bayram, M. (2020) "Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin Diplomatik Ontolojisi", Liberal Düşünce, 25 (97): 167-185.

Besenyö, J. (2009) "Western Sahara", Budapest: PublikonPublishers.

Bolton, J. (2020) "Biden Reverse Course on Western Sahara", ForeignPolicy, 15.12.2020, <https://foreignpolicy.com/2020/12/15/biden-reverse-course-western-sahara/>

Boukhars, A. (2012) "Simmering Discontent in the Western Sahara", Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

Cantürk, C. ve Şengül, B. (2019) "Kuzey Afrika'da Bir Bağımsızlık Mücadelesi Analizi: Polisario Cephesi ve Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti (SADR)", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (4): 1321-1353.

Halt, B. (2017) "Western Sahara. Sahrawi Arab Democratic Republic", Abidjan: Dany Beck Paper Shop.

Hodges, T. (1983) "The Origins of Sahrawi Nationalism", Third World Quarterly, 5 (1): 28-57.

Hodges, T. (1985) "At Odds with Self-Determination: The United States and Western Sahara", Bender, G. J., Coleman, J. S. ve Sklar, R. L. (eds.) African Crisis Areas and U.S. Foreign Policy, California: California University Press.

House of Representatives (1977) "The Question of Self-Determination in Western Sahara. Hearing Before the Subcommittees on International Organizations and on Africa of the Committee on International Relations. Ninety-Fifth Congress First Session, October 12, 1977", Washington: U.S. Government Printing Office.

International Court of Justice (1975) "Western Sahara Advisory Opinion of 16 October 1975".

Jensen, E. (2005) "Western Sahara: Anatomy of a Stalemate", London: Lynne Rienner Publishers.

Jensen, G. (2013) "War and Insurgency in the Western Sahara", Carlisle: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.

King, S. J. (2013) "The Emergence and Politics of the Polisario Front", Boukhars, A. ve Roussellier, J. (eds.) Perspectives on Western Sahara: Myths, Nationalisms, and Geopolitics, Maryland: Rowan & Littlefield, 71-90.

Munene, M. (2010) "Multiple Colonialism in Western Sahara", Journal of Language, Technology & Entrepreneurship in Africa, 2 (2): 178-195.

Naylor, P. C. (1987) "Spain and France and the Colonization of Western Sahara: Parity and Paradox, 1975-87", Africa Today, 34 (3): 7-16.

Niarchos, N. (2018) "Is One of Africa's Oldest Conflicts Finally Nearing its End?" The New Yorker, December 29, 2018, <https://www.newyorker.com/news/news-desk/is-one-of-africas-oldest-conflicts-finally-nearing-its-end>

San Martin, P. (2010) “Western Sahara. TheRefugeeNation”, Cardiff: University of WalesPress.

Shelley, T. (2013) “Endgame in the Western Sahara: WhatFutureforAfrica’sLastColony”, London: ZedBooks.

Smith, J. J. (2018) “TheTaking of theSahara: The Role of Natural Resources in theContinuingOccupation of Western Sahara”, Kingsbury, D (ed.) Western Sahara. International Law, Justiceand Natural Resources, Routledge.

Theofilopoulou, A. (2006) “The United Nations and Western Sahara: A Never-endingAffair” Washington: United StatesInstitute of Peace.

UN Security Council (2020) “Resolution 2548 (2020)”.

Zartman, W. (2013) “Morocco’sSaharanPolicy”, Boukhars, A. ve Roussellier, J. (eds.) Perspectives on Western Sahara: Myths, Nationalisms, andGeopolitics, Maryland: Rowman&Littlefield, 55-71.

Zunes, S. (2013) “Obama IgnoresMorocco’sIllegalOccupationand Human RightsAbuses”, ForeignPolicy in Focus, December 20, 2013, <https://www.fpip.org/obama-ignores-moroccos-illegal-occupation-human-rights-abuses>

Zunes, S. ve Mundy, J. (2010) “War, Nationalism, andConflictIrresolution”, New York: SyracuseUniversityPress.

Zoubir, Y. (2010) “TheUnresolved Western SaharaConflictanditsRepercussions”, JournalofMiddleEasternandIslamicStudies (in Asia), 4 (2): 85-99.